

Polskie archaizmy na tle ich odpowiedników w języku bułgarskim

Petar Sotirov

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Polska
E-mail: sotirov@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-4082-4592>

Abstrakt. Przedmiotem rozważań są polskie wyrazy archaiczne, których odpowiedniki są w aktywnym użyciu we współczesnym języku bułgarskim. Celem autora jest ujawnienie składu tej grupy archaizmów oraz pokazanie głównych przyczyn, które doprowadziły do polsko-bułgarskiej asymetrii w zakresie archaizacji. Badania wykazały, że we współczesnym języku bułgarskim funkcjonuje co najmniej 140 leksemów, które w języku polskim są archaizowane. Wśród nich przeważają archaizmy leksykalne i semantyczne, mniejszą liczbę stanowią archaiczne słowoformy. Tematycznie badane archaizmy należą głównie do kategorii powiązanych z człowiekiem, na przykład z cechami fizycznymi i psychicznymi, z życiem codziennym czy z relacjami międzyludzkimi. Według pochodzenia archaizmy stanowią zarówno wyrazy rodzime, jak i zapożyczone. Z formalnego punktu widzenia niektóre polskie wyrazy archaiczne i ich współczesne bułgarskie odpowiedniki są identyczne, przy innych występuje minimalna lub bardziej znacząca różnica. Pod względem semantyki większość polsko-bułgarskich par leksykalnych posiada takie same znaczenie, spotykane są również pary o większej lub mniejszej rozbieżności znaczeniowej. Czynniki, które przyczyniły się do badanej polsko-bułgarskiej asymetrii mają charakter przeważnie pozajęzykowy (społeczny, historyczny, polityczny). Odzwierciedlają one sposób powstania terminologii naukowej, postawy społeczne wobec wpływów z języków obcych, specyfikę relacji społecznych oraz proces kształtowania się języka standardowego w obu krajach.

Słowa kluczowe: język polski, język bułgarski, archaizacja, archaizmy, asymetria językowa.

Polish Archaisms against their Equivalents in Bulgarian

Summary. The subject are Polish archaic words whose equivalents are in active use in modern Bulgarian. The aim is to reveal the composition of this group of archaisms and to show the main reasons that led to the Polish-Bulgarian asymmetry in terms of archaism. The conducted research shows that about 140 lexemes that have been archaized in Polish are present in Bulgarian. Among them, lexical and semantic archaisms prevail, while archaic words are in a smaller number. The thematically studied archaisms belong mainly to categories related to human, for example, to physical and mental characteristics, to everyday life or to interpersonal relations. By origin, archaisms are both native and borrowed words. From a formal point of view, Polish archaic words and their modern Bulgarian counterparts are identical, with minimal or more divergence. From the point of view of semantics, most Polish-Bulgarian lexical pairs have the same meaning; there are also pairs with a greater or lesser meaning divergence consisting in broadening or narrowing the semantics of the Bulgarian word compared to the Polish one. The reasons that contributed to the occurrence of the Polish-Bulgarian asymmetry in the field of the

Received: 20.10.2022. **Accepted:** 10.12.2022

Copyright © 2022 Petar Sotirov. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

archaization of lexis are not strictly linguistic in nature, but represent the social, historical, and political aspect of the language. They reflect the way in which scientific terminology was developed, social attitudes towards influences from foreign languages, the specificity of social relations, and the process of shaping the standard language in both countries.

Keywords: Polish language, Bulgarian language, archaization, archaisms, linguistic asymmetry.

Lenkų kalbos archaizmai ir jų atitikmenys bulgarų kalboje

Santrauka. Straipsnis skiriamas lenkų kalbos archaizmų, kurių analogai aktyviai vartojami šiuolaikinėje bulgarų kalboje, tyrinėjimui. Autoriaus tikslas – išnagrinėti šios archaizmų grupės sudėtį ir nustatyti pagrindines priežastis, lėmusias lenkų ir bulgarų kalbų asimetriją archaizacijos požiūriu. Atlikti tyrimai rodo, kad šiuolaikinėje bulgarų kalboje vartojama apie 140 leksemų, priklausančių lenkų kalbos archaizmų grupei. Iš jų daugumą sudaro leksiniai ir semantiniai archaizmai, o archajiškų žodžių formų randama mažiau. Temiškai tiriami archaizmai daugiausia priskiriami kategorijoms, susijusioms su žmogumi: su fizinėmis ir psichinėmis žmogaus savybėmis, kasdieniu gyvenimu ar tarpasmeniniais santykiais. Pagal kilmę archaizmai gali būti pirminiai ir pasiskolinti. Formaliu požiūriu lenkiški archaizmai ir jų šiuolaikiniai bulgarų kalbos atitikmenys yra dažnai identiški, pasižymi minimaliais arba kiek reikšmingesniais skirtumais. Semantikos požiūriu dauguma lenkų ir bulgarų kalbų leksinių porų turi tą pačią reikšmę, taip pat yra porų, turinčių didesnę ar mažesnę reikšmių skirtumą, parodantį bulgarų kalbos žodžio semantikos išplėtimą arba susiaurinimą, palyginti su lenkų kalbos leksika.

Priežastys, turėjusios įtakos lenkų ir bulgarų kalbų asimetrijai atsirasti leksikos archaizavimo srityje, nėra tik lingvistinės. Jos siejamos su socialiniu, istoriniu ir politiniu kalbos aspektais: su mokslinės terminijos raida, visuomenės požiūriu į užsienio kalbų įtaką, socialinių santykių specifika ir literatūrinės kalbos formavimosi procesus abiejose šalyse.

Reikšminiai žodžiai: lenkų kalba, bulgarų kalba, archaizacija, archaizmai, kalbinė asimetrija.

(1) Uwagi wstępne: obiekt, cele, źródła

W językoznawstwie słowiańskim istnieją liczne publikacje na temat archaizacji słownictwa w poszczególnych językach słowiańskich, jednak te w aspekcie porównawczym są nadal rzadkością¹. Jak wiadomo, w poszukiwaniu etymologii wymarłego leksemu lub jego znaczenia, historycy języka często sięgają do leksykonów innych języków słowiańskich, aby sprawdzić, czy dany leksem nadal funkcjonuje i z jaką semantyką. Dlatego uważam za zasadne opracowanie pełniejszych list porównawczych leksemów, które w jednym z języków słowiańskich stały się archaiczne, a w innym nadal znajdują się w aktywnym zasobie leksykalnym. Z całą pewnością takie wykazy leksykograficzne ułatwiłyby pracę badaczy, przyczyniłyby się również do poznania mechanizmów, jakie działały przy tworzeniu zasobów leksykalnych porównywanych języków.

Przedmiotem zaproponowanego tekstu są wybrane polskie wyrazy określone jako archaizmy, które w języku bułgarskim zachowały swoją witalność i nadal należą do aktywnego słownika. Celem jest zaprezentowanie składu tych jednostek oraz ujawnienie głównych przyczyn, które doprowadziły do tej swoistej polsko-bułgarskiej asymetrii w zakresie archaizacji leksyki. Pod-

¹ Wśród nich publikacje Juliany Stojanowej na temat słowacko-bułgarskich paraleli w obrębie archaizacji [Стоянова 2003] oraz Petara Sotirova o bułgarskich archaizmach na tle współczesnego języka polskiego [Сотиров 2016].

jęta tutaj analiza obejmuje leksemy, które ze współczesnego punktu widzenia uznawane są przez polską leksykografię i polskich użytkowników języka za archaiczne. W polskojęzycznych publikacjach wyrazy te określano najczęściej jako *archaizmy* obok terminów *wyrazy dawne*, *minione*, *przestarzałe*, *rzadkie* itp. Nie wchodząc w dyskusję na temat istoty archaizmów², w niniejszej pracy pod archaizmem rozumie się „dawna nazwa desygnatu funkcjonującego (znanego) do dziś pod inną nazwą” [Walczak 2011, 324³].

Materiał językowy do analizy został zaczerpnięty ze *Słownika wyrazów zapomnianych czyli słownictwa naszych lektur* autorstwa Krystyny Holly i Anny Żółtak [SWZ] oraz z *Wielkiego słownika języka polskiego*, z którego wybrano wyrazy mające kwalifikator *dawne*, *przestarzałe* lub *książkowe* [WSJP PAN]. Z tych źródeł udało się wyeksperować 140 form archaicznych, które we współczesnym języku bułgarskim są obecnie aktywnie używane w różnych sferach funkcjonowania języka.⁴

(2) Polskie archaizmami wobec ich bułgarskich odpowiedników w aspekcie formalno-semantycznym

Ogląd zgromadzonego materiału wskazuje, że przeważającą część leksemów stanowią archaizmy leksykalne (np. *chrobry*, *swatka*, *podbudziciel*) i semantyczne np. (*srom*, *połóg*, *kosa*, *wietrznik*), mniej liczebnie zaś są archaiczne słowoformy (np. *umywać się*, *uniżyć*, *tańcować*, *kapelmajster*). Tematycznie odnoszą się one najczęściej bezpośrednio do człowieka, wyrażając jego zewnętrzne i wewnętrzne cechy, usposobienia, elementy ubioru i wyżywienia, relacje z innymi ludźmi. Znaleźć można również wyrazy określające kategorie fizyczne, przedmioty bytu czy instytucje. Wedle pochodzenia omawiane archaizmy to zarówno wyrazy rodzime (np. *chrobry*, *sposobny*, *gęśla*, *kum*, *dziewierz*, *plemiennik*), jak i zapożyczone (np. *akuszerka*, *arenda*, *fibra*, *imperator*, *kiesa*). Z formalnego punktu widzenia w wielu przypadkach polski wyraz archaiczny i jego współczesny bułgarski odpowiednik są identyczne (np. pol. *akuszerka* — bułg. *акушерка*, pol. *arenda* — bułg. *аренда*, pol. *bitka* — bułg. *битка*, pol. *czERPak* — bułg. *черпак*, pol. *imperator* — bułg. *император*, pol. *izba* — bułg. *изба*, pol. *junak* — bułg. *юнак*, pol. *kazarma* — bułg. *казарма*, pol. *kosa* — bułg. *коса*, pol. *kum* — bułg. *кум*). Inne pary charakteryzują się minimalną rozbieżnością, najczęściej wynikającą z osobliwości systemu fonologicznego oba języków (np. pol. *chałat* — bułg. *халат*, pol. *czaban* — bułg. *чобан*, pol. *dobytek* — bułg. *добитък*, pol. *gilza* — bułg. *гулза*, pol. *karoca* — bułg. *каруца*, pol. *kufier* — bułg. *куфар* i in.). W obrębie innej grupy par

² Na ten temat szczegółowo zob. [Walczak 2011].

³ W odróżnieniu od historyzmu, czyli wyrazu określającego desygnat, który wyszedł z życia użytkowników języka [Walczak 2011, 325–326].

⁴ Wykaz zob. w aneksie.

zauważalna jest bardziej znacząca różnica w formie i w brzmieniu (np. pol. *dziewierz* — bułg. *девер*, pol. *dzięcielina* — bułg. *детелина*, pol. *gody* — bułg. *годеж* itp.).

Z punktu widzenia semantyki w większości przypadków pary polsko-bułgarskie mają takie same znaczenie, na przykład: pol. *kazarma* ‘koszary wojskowe’⁵ — bułg. *казарма*; pol. *kokosza* ‘kura, kwoka’ — bułg. *косошка*; pol. *nazad* ‘z powrotem, w tył, wstecz, za siebie’ — bułg. *назад*; pol. *okowa* ‘żelazne pęto; łańcuch’ — bułg. *окова*; pol. *ostrów* ‘wyspa’ — bułg. *остров*; pol. *rab* ‘niewolnik, sługa’ — bułg. *роб*; pol. *prasnąć / praskać* ‘rzucić z siłą, z trzaskiem’ — bułg. *прасна / праскам*; pol. *porazić/porażać* ‘zadać cios, uderzyć mocno’ — bułg. *поразя / поразявам*; pol. *rels(y)* ‘szyna kolejowa, tor’ — bułg. *релса(у)*; pol. *ruczaj* ‘potok / struga, strumień’ — bułg. *ручей*; pol. *rzezać* ‘rznąć, ciąć, piłować’ — bułg. *режа*; pol. *siolo, sielski* ‘wieś, wiejski’ — bułg. *село, селски*; pol. *skłon* ‘pochylona płaszczyzna; stok’ — bułg. *склон*; pol. *swatka* ‘kobieta, która skłania jakiejś osoby do zawarcia małżeństwa i pośredniczy w ich zaręczynach’ — bułg. *сватя, сватовница, сватосвам*; pol. *świekra* ‘matka męża, rzadziej żony; teściowa’ — bułg. *свекърва*; pol. *szuba* ‘długie wierzchnie okrycie’ — bułg. *‘шуба’* i in.

Istnieje również grupa par wyrazów polskich i bułgarskich wobec których zauważalna jest (większa lub mniejsza) semantyczna rozbieżność, w tym rozszerzenie lub zwężenie semantyki wyrazu bułgarskiego w porównaniu z wyrazem polskim, na przykład: pol. *kiesa* ‘woreczek używany dawniej do przechowywania pieniędzy; trzos, sakiewka’ — bułg. *кесия, кесе* (pers. przez tur. *kese*) — w języku bułgarskim wyraz posiada bardziej bogatą semantykę i wchodzi w skład wielu połączeń, w tym frazeologicznych; pol. *kosa* ‘długie, splecione włosy; warkocz’ — bułg. *коса* ‘włosy’ (w ogóle); pol. *lubownik* ‘osoba lubiąca coś, pasjonujący się czymś; miłośnik’ — bułg. *любовник* ‘kochanek’; pol. *pątnik* ‘pielgrzym’ — bułg. *пътник* ‘podróżnik’ i in.

(3) Przyczyny asymetrii polsko-bułgarskiej w zakresie archaizacji

W związku z polsko-bułgarską asymetrią w zakresie archaizacji leksyki istotne są również czynniki, które przyczyniły się do jej zaistnienia. Za fakt, iż pewna forma leksykalna w danym języku utrwaliła się, a w innym uległa zaniedbaniu odpowiada wiele czynników, ale bez wątplenia wśród nich decydujące znaczenie mają czynniki o charakterze pozajęzykowym, na przykład specyficzny dla danego języka kontekst historyczny, sytuacja polityczna, postawy społeczne wobec zjawisk językowych, doktryny językowe, działalność konkretnych osobowości (np. purystów językowych). W dalszej części skupi-

⁵ Tu i niżej informacje o semantyce i etymologii wyrazów polskich według *Wielkiego słownika języka polskiego* [WSJP PAN], o wyrazów bułgarskich według *Речник на българския език* [РБЕ БАН].

my się na wybranych przyczynach, które spowodowały nierównoległy proces archaizacji leksyki w języku polskim i bułgarskim.

a. Kontakty międzyjęzykowe

Bez wątpienia jedna z przyczyn tkwi w kontaktach z innymi językami i w postawach społecznych wobec zapożyczeń z języków obcych. Część polskich wyrazów, które uległy archaizacji, są wyrazami obcego pochodzenia, przeważnie terminami z zakresu medycyny. Do ich archaizacji doprowadził proces kształtowania się polskojęzycznej terminologii naukowej, zwłaszcza medycznej, który miał miejsce od drugiej połowy XIX i na początku XX wieku. Polscy naukowcy odnotowują, że okres ten cechuje duża aktywność naukowa w dziedzinie medycyny, zmierzająca do podsumowania i usystematyzowania specjalistycznego słownictwa oraz przygotowania do prowadzenia studiów na uniwersytetach w języku polskim. Kluczowy dla oblicza polskiej terminologii medycznej jest fakt, że był to okres, w którym język polski konkurował z łaciną (na uniwersytetach) oraz z niemieckim i rosyjskim. W związku z tym polska terminologia naukowa powstała w ramach idei identyfikacji narodowej i niepodległości, której przejawem jest rodzime pochodzenie polskiej terminologii medycznej [Jankowiak 2011, 97 i nast.].

Nieco inaczej przebiegał proces kształcenia się bułgarskiej terminologii naukowej, w tym medycznej. Od samego początku, czyli od połowy XIX wieku, a także później w okresie po wyzwoleniu spod panowania osmańskiego odbywał się on na tle dwóch antagonistycznych procesów — nacjonalizacji poprzez korzystanie z zasobu własnego języka i internacjonalizacji za pomocą zapożyczania słownictwa z języków klasycznych i zachodnich [Лексикология 2013, 63]. Przy tym, niebagatelny wpływ miał język grecki jako język prestiżowy, duże znaczenie miało również charakterystyczne dla narodów bałkańskich dążenie do europeizacji. To tłumaczy pewne asymetrie we współczesnej bułgarskiej i polskiej terminologii medycznej [Станчева 2013; Денчева 2015], w tym liczne przypadki, w których bułgarskiemu terminowi stanowiącemu zapożyczenie odpowiada polski leksem rodzimego pochodzenia, który zajął miejsce poprzednio zapożyczonego wyrazu, na przykład:

- pol. *bakcył*, obecnie *zarazek* — bułg. *бацил* (łac. *bacillus* / *bacillum* ‘łaseczka’);
- pol. *dyfteria*, obecnie *blonica* (derywat od *blona* ‘cienka tkanka wyściełająca narządy wewnętrzne człowieka i zwierząt’) — bułg. *дифтерия* (fr. *diphthérie* ‘wyprawiona skóra; blona’);
- pol. *tumor*, obecnie *nowotwór*, *guz* — bułg. *тумор* (łac. *tumor* ‘nabrzmałość, wypukłość, opuchlizna’);
- pol. *lumbago*, obecnie *korzonki*, *postrzał* — bułg. *лумбаго* (łac. *lumbago*);

- pol. *akuszer* / *akuszerka*, obecnie *położnik* / *położna* — bułg. *акушер* / *акушерка* (fr. *accoucheur*).

W podobny sposób można tłumaczyć inne przykłady archaizacji, której uległy istniejące kiedyś w języku polskim zapożyczenia, np.: pol. *peniuar*, obecnie *podomka* — bułg. *пеньоар* (fr. *peignoir*); pol. *pantalony* obecnie *spodnie* — bułg. *панталони* (wł. *pantalone* i fr. *pantalon*).

b. Relacje społeczne

Kolejna przyczyna polsko-bułgarskiej asymetrii w obrębie archaizacji jest związana z historycznie utrwaloną w Polsce i w Bułgarii specyfiką w obrębie relacji społecznych. Uwidacznia się to w niemałej grupie polskich archaizmów reprezentujących tzw. *terminologię krewniaczą*, czyli wyrazy określające stopień pokrewieństwa i powinowactwa. Do nich należą archaizowane wyrazy rodzaju: *dziewierz* ‘brat męża’ — obecnie *szwagier*; *zółwa* ‘siostra męża’ — *szwagierka*; *jątrew*, *jątrewka* ‘żona brata’ — *bratowa*; *szurzy* ‘brat żony’ — *szwagier*; *snecha* (*sneszka*) ‘żona syna’ — obecnie *synowa*; *świekie*, *świekra* ‘ojciec (matka) męża w stosunku do jego żony’ — obecnie *teść*, *teściowa* i in. Nazwy, które w języku polskim wyszły z użycia, w współczesnym języku bułgarskim są nadal używane, obecne są również w opracowaniach leksykograficznych, przy tym nie towarzyszy im kwalifikator chronologiczny (zob. np. *девер*, *зълва*, *етърва*, *шурей*, *снаха*, *свекър*, *свекърва*) [РБЕ БАН].

Wymieranie staropolskiego systemu określeń stopni pokrewieństwa polscy autorzy wiążą z zanikaniem starych tradycji i zwyczajów dotyczących rodów, jak te związane z dziedziczeniem herbu, nazwiska, tytułu, czy majątku, a także ze zmianami społecznymi spowodowanymi uprzemysłowieniem gospodarki, które spowodowały rozluźnienie więzi rodzinnych i zniwelowanie potrzeby dokładnej identyfikacji członka rodziny [Wyrozumska 1981–1982, 41; Szymczak 1966]. Zestawienie procesu uprzemysłowienia w Polsce i w Bułgarii dowodzi, że przebiegał on w odmiennych warunkach politycznych i w nieco innych ramach czasowych. W Bułgarii, która znajdowała się pod panowaniem Imperium Osmańskiego przez blisko 5 wieków, zauważalne zmiany rozpoczęły się dopiero po odzyskaniu niepodległości w 1878 r., przyśpieszyły w okresie międzywojennym, ale najbardziej intensywnie przebiegały dopiero w drugiej połowie XX wieku [zob. Pietrzak-Pawłowska 1970; Тютюнджиев и кол. 1996]. Późniejsze zanikanie systemu patriarchalnego w Bułgarii i w ogóle na Bałkanach oraz niektóre wschodnie wpływy na strukturę społeczeństwa bułgarskiego i relacje międzyludzkie można uznać za czynniki sprzyjające zakorzenieniu wielu starych określeń rodzinnych w języku bułgarskim.⁶

⁶ Bułgarscy specjaliści w dziedzinie psychologii społecznej uważają, że nadal patriarchalność jest charakterystyczną cechą bułgarskiego społeczeństwa [zob. np. Дяков 2001, 40 i nast.].

c. Sposób kształtowania się języka literackiego

Kolejną grupę asymetrii polsko-bułgarskiej w zakresie archaizacji można rozpatrywać w świetle procesu kształtowania się języka literackiego w obu krajach. Proces ten w dużej mierze ma charakter nie *stricte* językowy, ale uwarunkowany jest czynnikami historycznymi, społecznymi czy politycznymi. Jak wiadomo, jedną z podstawowych kwestii w procesie tworzenia norm językowych i ich kodyfikacji, jest sposób rozstrzygnięcia konkurencji między różnymi wariantami (fonetycznymi, morfologicznymi, leksykalnymi) na rzecz jednego z nich. W języku bułgarskim najczęściej konkurencja występowała między rodzimymi wyrazami pochodzącymi z różnych dialektów oraz między wyrazem rodzimym a zapożyczeniem. W publikacjach na temat historii bułgarskiego języka literackiego nieraz podkreślano rolę społecznie prestiżowych formacji językowych przy kształtowaniu się norm języka standardowego. W Bułgarii decydujący wpływ miały dialekty centralne i wschodnie z miastami Wielkie Tyrnowo, Szumen, Koteł i in., które cechowało dość wysoki prestiż ekonomiczny i społeczny [Андрейчин 1977, 25; Виденов 1990, 35–36]. Kształtowanie się polskiego języka literackiego również przebiegało przy złożonej interakcji między różnymi dialektami (przede wszystkim między wielkopolskim a małopolskim, w pewnych okresach wpływy miały także dialekt mazowiecki i kresowy) [szczegółowo zob. Walczak 1994; także: Taszycki 1949, 1952; Stieber 1956 i in.].⁷

Na tle powyższych informacji pewne asymetrie polsko-bułgarskie w zakresie archaizacji należy traktować jako wynik specyficznego dla języka polskiego i bułgarskiego rozstrzygnięcia konkurencji między różnymi wariantami leksykalnymi nazywającymi ten sam desygnat. Na przykład, w języku polskim leksem *srom* (psł. *sormъ ‘wstyd, hańba’) ustąpił miejsce leksemowi *wstyd* (psł. *styďь, rzecz. od psł. czas. *styďēti (sę); forma *siolo* (psł. *sedlo ‘wieś’; siedlisko, przysiółek, przysiodłek, osiedle) — formie *wieś* (psł. *вьсь); wyraz *skłon* (psł. *kloniti, *kłońć ‘chylić, pochylać, zginać’ z przyrostkiem *сь) — wyrazowi *stok* (psł. *točiti s-toczyć (się) ‘tocząc zsunąć (się) z góry’); forma *sposobny* (przym. od psł. *сьposobъ ‘uczynienie, urządzenie, przygotowanie czegoś według siebie, na swoją modłę’) — formie *zdolny* (psł. *dolati, dolająć ‘dawać sobie radę z kimś, z czymś, pokonywać, przewyżczać coś, zwyciężać kogoś’) itp. W języku bułgarskim w tych samych przypadkach konkurencja została rozstrzygnięta na rzecz formy *срам, село, склон*,

⁷ W badaniach polskich dialektologów często korzysta się z danych geografii lingwistycznej i pojęć *centrum* i *peryferia* (zgodnie z teorią falową zmian językowych Johannes Schmidta) do wyjaśnienia zanikania pewnych form językowych na rzecz innych, na przykład: archaizacji formy leksykalnej z formantem *nie-* na rzecz formy z formantem *bez-* (typu *niewstydnik* – *bezwstydnik*) [Jaros 2020], wypierania formantu *-asy* przez formant *-awy* (typu *bialasy* – *bialawy*) [Jaros 2016], zastępowania formantu *-ę* formantem *-ak* (*cielę* – *cielak*) [Handke, Korytkowska, Majowa i in. 1972, 96] i in.

снокобен, które w okresie budowania języka standardowego przynależały do regionalnych wariantów językowych, które pełniły funkcję normotwórczą. W obrębie analizowanego materiału można znaleźć jeszcze wiele podobnych przykładów, np.: pol. *junak* (*śmiałek, zuch*) — bułg. *юнак*, pol. *chrobry* (*odważny*) — bułg. *храбър*, pol. *okowa* (*łańcuch*) — bułg. *окова*, pol. *rab* (*niewolnik*) — bułg. *роб*, pol. *ostrów* (*wyspa*) — bułg. *остров*, pol. *ruczaj* (*potok, strumień*) — bułg. *ручей* i in.

(4) Konkluzja

Przeprowadzone badania i zaprezentowane tutaj wyniki potwierdzają, że duża liczba leksemów, które w języku polskim uległy archaizacji, występuje w języku bułgarskim jako część aktywnego słownika. Wśród nich przeważają archaizmy leksykalne i semantyczne, mniejszą liczbę stanowią archaiczne słowoformy. Badane archaizmy prezentują wyrazisty charakter antropocentryczny, gdyż należą do pól tematycznych związanych głównie z człowiekiem — z jego codziennym życiem, z jego cechami fizycznymi i psychicznymi oraz z relacjami międzyludzkimi. Według pochodzenia omawiane archaizmy stanowią zarówno wyrazy rodzime, jak i zapożyczone. Z formalnego punktu widzenia polskie wyrazy archaiczne i ich współczesne bułgarskie odpowiedniki są identyczne, o minimalnej lub istotnej rozbieżności. Z punktu widzenia semantyki większość polsko-bułgarskich par leksykalnych ma takie same znaczenie, spotykane są również pary o większej lub mniejszej różnicy w znaczeniu polegającej na poszerzeniu lub zwężeniu semantyki bułgarskiego wyrazu w porównaniu z polskim. Przyczyny, które spowodowały badaną polsko-bułgarską asymetrię w zakresie archaizacji leksyki mają charakter przede wszystkim społeczny, historyczny i polityczny. Odzwierciedlają one sposób powstania terminologii naukowej i postawy społeczne wobec wpływów z języków obcych, specyfikę w obrębie relacji społecznych oraz proces kształtowania się języka literackiego w obu krajach. Zaproponowane w niniejszym tekście badania pokazują pewien aspekt mechanizmu powstania asymetrii międzyjęzykowej w zakresie słownictwa i mogą okazać się przydatne językoznawcom sławistom zajmującym etymologią, historią języków słowiańskich, językoznawstwem kontrastywnym czy badaniami języka w ujęciu społecznym.

Źródła

SWZ – HOLLY, K., ŻÓŁTAK, A., 2001. *Słownik wyrazów zapomnianych czyli słownictwo naszych lektur*. PWN.

WSJP PAN – ŻMIGRODZKI, P. (red.). *Wielki słownik języka polskiego*. Wersja elektroniczna. URL: <http://www.wsjp.pl/> (17.10.2022).

РБЕ БАН — *Речник на българския език*. Електронно издание. URL: <https://ibl.bas.bg/rbe/> (17.10.2022).

Literatura

JANKOWIAK, L. A., 2011. Polskie słownictwo medyczne w drugiej połowie XIX wieku oraz na przełomie XIX i XX wieku, *Studia Językoznawcze*, 10. 97–110. URL: https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Studia_Językoznawcze/Studia_Językoznawcze-r2011-t10/Studia_Językoznawcze-r2011-t10-s97-109/Studia_Językoznawcze-r2011-t10-s97-109.pdf

JAROS, I., 2016. Przymiotnikowy formant -asy (-asy) jako przykład słowotwórczego archaizmu peryferycznego, *Prace językoznawcze*, XVIII, 4. 51–64. https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Prace_Językoznawcze/Prace_Językoznawcze-r2016-t18-n4/Prace_Językoznawcze-r2016-t18-n4-s51-64/Prace_Językoznawcze-r2016-t18-n4-s51-64.pdf

JAROS, I., 2020. O niewstydach, niewstydnikach i niewstydliwcach w polszczyźnie i innych językach słowiańskich, *TEKA Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych*, 6. 161–172. <https://doi.org/10.31743/teka.13353>

HANDKE, K., KORYTKOWSKA, M., MAJOWA, J. i in., 1972. Zastosowanie geografii lingwistycznej do badań słowotwórczych (na podstawie północno-zachodnio-polskich faktów dialekalnych). In *Z polskich studiów slawistycznych. S. 4. Językoznawstwo*, 89–97.

PIETRZAK-PAWŁOWSKA, I. (red.), 1970. *Uprzemysłowienie ziem polskich w XIX i XX wieku. Studia i materiały*. Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich PAN.

STIEBER, Z., 1956. Udział poszczególnych dialektów w formowaniu polskiego języka literackiego. In *Z dziejów powstawania języków narodowych i literackich*. Warszawa: PWN, 97–120.

SZYMCZAK, M., 1966. *Nazwy stopni pokrewieństwa i powinowactwa rodzinnego w historii i dialektach języka polskiego*. Warszawa: PWN.

TASZYCKI, W., 1949. Powstanie i pochodzenie polskiego języka literackiego. Kraków kolebką literackiej polszczyzny, *Twórczość*, 12. 100–117.

TASZYCKI, W., 1951. Geneza polskiego języka literackiego w świetle faktów historyczno-językowych, *Lingua Posnaniensis*, III. 145–160.

WALCZAK, B., 1994. Geneza polskiego języka literackiego, *Teksty Drugie: teoria literatury, krytyka, interpretacja*, 3(27). 35–47.

WALCZAK, B., 2011. Co to są „dawne słowa”? *Studia językoznawcze. Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny*, 10. 321–329. https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Studia_Językoznawcze/Studia_Językoznawcze-r2011-t10/Studia_Językoznawcze-r2011-t10-s321-329/Studia_Językoznawcze-r2011-t10-s321-329.pdf

WYROZUMSKA, B., 1981–1982. Terminologia pokrewieństw i powinowactw, *Rocznik Lubelski*, XXIII/XXIV. 35–45.

АНДРЕЙЧИН, Л., 1977. *Из историята на нашето езиково строителство*. София: Народна просвета.

ВИДЕНОВ, М., 1990. *Българска социолингвистика*. София: СУ „Климент Охридски“.

ДЕНЧЕВА, Д., 2015. *Полско-български медицински речник*. София: Лектура.

ДЯКОВ, Т., 2001. *Българският характер*. София: Акад. изд. „Проф. Марин Дринов“.

ЛЕКСИКОЛОГИЯ 2013 — ПЕРНИШКА, Е., КРУМОВА-ЦВЕТКОВА, Л. (ред.). *Българска лексикология и фразеология. Т. 1 Българска лексикология*. София: АИ. „Проф. Марин Дринов“.

СОТИРОВ, П., 2016. За българо-полската асиметрия в областта на архаичната лексика, *Zeszyty Cyrylo-Methodiańskie*, 5. 89–103. DOI: <http://dx.doi.org/10.17951/zsm.2016.5.89>

СТАНЧЕВА, Ж., 2013. *Народномедицинската лексика в българската и полската езикова картина на света*. Автореферат на дисертация. София.

СТОЯНОВА, Ю., 2003. Тенденция към архаизация на лексикални елементи от съвременния словашки и български речников състав, *Contrastive Linguistics*, 2(28). 43–48.

ТЮТЮНДЖИЕВ, И. и др., 1996. *Кратка стопанска история на България*. Велико Търново: ФАБЕР.

Bibliography (Transliteration)

ANDREYCHIN, L., 1977. *Iz istoriyata na nasheto ezikovo stroitelstvo*. Sofia: Narodna prosveta.

DENCHEVA, D., 2015. *Polsko-balgarski medicinski rechnik*. Sofia: Lektura.

DYAKOV, T., 2001. *Balgarskiyat karakter*. Sofia: Prof. Marin Drinov Publishing House of BAS.

HANDKE, K., KORYTKOWSKA, M., MAJOWA, J. i in., 1972. Zastosowanie geografii lingwistycznej do badań słowotwórczych (na podstawie północno-zachodnio-polskich faktów dialektalnych. In *Z polskich studiów slawistycznych*. S. 4. *Językoznawstwo*, 89–97.

JANKOWIAK, L. A., 2011. Polskie słownictwo medyczne w drugiej połowie XIX wieku oraz na przełomie XIX i XX wieku, *Studia Językoznawcze*, 10. 97–110. URL: https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Studia_Językoznawcze/Studia_Językoznawcze-r2011-t10/Studia_Językoznawcze-r2011-t10-s97-109/Studia_Językoznawcze-r2011-t10-s97-109.pdf.

JAROS, I., 2016. Przymiotnikowy formant -asy (-asy) jako przykład słowotwórczego archaizmu peryferycznego, *Prace językoznawcze*, XVIII, 4. 51–64. https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Prace_Językoznawcze/Prace_Językoznawcze-r2016-t18-n4/Prace_Językoznawcze-r2016-t18-n4-s51-64/Prace_Językoznawcze-r2016-t18-n4-s51-64.pdf

JAROS, I., 2020. O niewstydach, niewstydnikach i niewstydlwacach w polszczyźnie i innych językach słowiańskich, *TEKA Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych*, 6. 161–172. <https://doi.org/10.31743/teka.13353>

LEKSIKOLOGIYA 2013 — PERNISHKA, E., KRUMOVA-TSVETKOVA, L. (red.). *Balgarska leksikologiya i frazeologiya. T. I Balgarska leksikologiya*. Sofia: Prof. Marin Drinov Publishing House of BAS.

PIETRZAK-PAWŁOWSKA, I. (red.), 1970. *Uprzemysłowienie ziem polskich w XIX i XX wieku. Studia i materiały*. Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich PAN.

SOTIROV, P., 2016. Za българо-полската асиметрия в областта на архаичната лексика, *Zeszyty Cyrylo-Methodiańskie*, 5. 89–103.

СТАНЧЕВА, Ж., 2013. *Народномедицинската лексика в българската и полската картина на света*. Автореферат на дисертация. София.

STIEBER, Z., 1956. Udział poszczególnych dialektów w formowaniu polskiego języka literackiego. In *Z dziejów powstawania języków narodowych i literackich*. Warszawa: PWN, 97–120.

STOYANOVA, YU., 2003. Tendenciya kam arhaizaciya na leksikalni elementi ot savremenniya slovashki i balgarski ezik, *Contrastive Linguistics*, 2(28). 43–48.

SZYMCZAK, M., 1966. *Nazwy stopni pokrewieństwa i powinowactwa rodzinnego w historii i dialektach języka polskiego*. Warszawa: PWN.

TASZYCKI, W., 1949. Powstanie i pochodzenie polskiego języka literackiego. Kraków kolebką literackiej polszczyzny, *Twórczość*, 12. 100–117.

TASZYCKI, W., 1951. Geneza polskiego języka literackiego w świetle faktów historyczno-językowych, *Lingua Posnaniensis*, III. 145–160.

VIDENOV, M., 1990. *Balgarska sociolingvistika*. Sofia: SU „Kliment Ohridski”.

WALCZAK, B., 1994. Geneza polskiego języka literackiego, *Teksty Drugie: teoria literatury, krytyka, interpretacja*, 3(27). 35–47.

WALCZAK, B., 2011. Co to są „dawne słowa”?, *Studia Językoznawcze. Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny*, 10. 321–329. https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Studia_Językoznawcze/Studia_Językoznawcze-r2011-t10/Studia_Językoznawcze-r2011-t10-s321-329/Studia_Językoznawcze-r2011-t10-s321-329.pdf

WYROZUMSKA, B., 1981–1982. Terminologia pokrewieństw i powinowactw, *Rocznik Lubelski*, XXIII/XXIV. 35–45.

ANEKS. Wykaz polskich archaizmów i ich odpowiedników we współczesnym języku bułgarskim

akuszer – акушер	cyferblat – циферблат	imperator – император
akuszerka – акушерка	dyfteria – дифтерия	izba – изба
antykvarnia – антикварна	dobytek – добытък	jaka – яка
apasz – апаш	dziewierz – девер	jaźwiec – язовец
apologetyk – апологет	dzięcielina – детелина	jeststwo – естество
arenda – аренда	dżamid – джамия	junak – юнак
archiwariusz – архивар	ekonomika – икономика	kaloria – калория
automobil – автомобиль	ekwator – экватор	karosa – каруца
awantaż – авантаж	fabrykant – фабрикант	kapelmajster – капелмай- стор
bakcyl – бацил	fanfaron – фанфарон	kazarma – казарма
bitka – битка	fibra – фибра	kiesa – кисе
bormaszyna – бормашина	frant – франт	kokosza – кокошка
cedzidło – цедило	gadzina – гадина	kołpak – калпак
centryfuga – центрофуга	garsoniera – гарсоньера	kosa – коса
chałat – халат	gęśla – гусла	koniusznia – конюшня
chrobry – храбър	gilza – гилза	kufer – куфар
chwałba – хвалба	głównia – главня	kum – кум
czaban – чобан	gody – годж	lewada – ливада
czepak – черпак	gród – град	

lichwa – лихва	pantalony – панталони	skalać – изкала
ludojad – людоед	patron – патрон	skłon – склон
luft – луфт	państwo – пѣтник	sowiec – сѣветник
lulka – лулка	peniarz – пенюар	sposobny – способен
lumbago – лумбаго	pikolo – пиколо	srom – срам
luty – лют	piwowarnia – пивоварна	strachać się – страхувам се
łozą – лоза	plemiennik – племенник	straszno – страшно
majsterstwo – майсторство	rozbudziacz – побудител	stryjna – стрина
manszeta – маншет	rozczyłon – пощальон	swatka – сватовница
masarnia – месарница	polica – полица	swaty – сватове
menzura – мензура	połóg – полог	szuba – шуба
mgławcy – мъгляв	pomnieć – помня	szynel – шинел
motać – мотая	porazić – поразя	świeczer – свецър
motowidło – мотовилка	postrzyż – подстрижа	świekra – свецърва
mór – мор	pożarnik – пожарникар	tańcować – танцувам
munsztuk – мунштук	prasa – прасна	tatkowy – татков
myto – мито	prawopis – правопис	tranzystor – транзистор
nabożny – набожен	puszka – пушка	tumor – тумор
nanizacz – нанижа	rab – раб	tuz – туз
namordnik – намордник	realność – реалност	ulicznik – уличник
nazad – назад	rels – релса	umywać się – умивам се
oblec – облека	rodny – роден	uniżać – унижавам
obuc – обуя	rozłóg – разлог	zadziewać – задявам
okupić się – откупя се	roztwierać – разтварям	zakon – закон
okowa – окова	ruczaj – ручей	wieczera – вечеря
oroić – уоя	rzecz – реч	wietrznik – ветрилник
ostrów – остров	rzezać – режа	wujko – вуйко
owocarstwo – овощарство	sioło – село	wtóry – втори

Petar Sotirov, doktor habilitowany, profesor Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

Petar Sotirov, Dr. Hab., Professor at Maria Curie-Skłodowska University in Lublin.

Петр Сотиров, filologijos mokslų habilituotas daktaras, Marijos Kiuri-Sklodovskos universiteto Liubline Slavų kalbotyros katedros profesorius.